

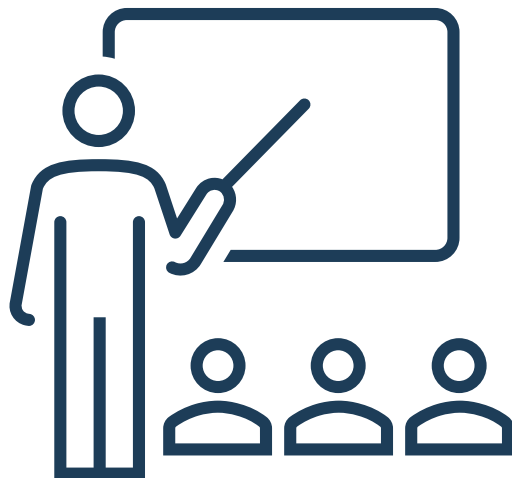

Διδακτική Ενότητα 6

Ο πρωταγόρειος μύθος: το δώρο του Δία

ΑΡΧΑΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

Περιεχόμενα

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ – ΑΠΟΔΟΣΗ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ.....	1
Μετάφραση (Β. Τατάκη)	1
ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ.....	5
ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ	8
Σχόλια ενότητας	8
Συμπέρασμα του μύθου	26
ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ/ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ.....	26
ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ.....	27
Κείμενο 1	27
Κείμενο 2	28
Κείμενο 3	29
Κείμενο 4	30

Μετάφραση (Β. Τατάκη)

ΠΛΑΤΩΝ: Πρωταγόρας 322a- 323a

Ο Πρωταγόρειος μύθος: Το δώρο του Δία, η πολιτική αρετή ως κοινή και αναγκαία ιδιότητα των ανθρώπων

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν,

Και επειδή ο άνθρωπος κρατεί από θεϊκή μοίρα, πρώτα πρώτα ἔνεκα (εξαιτίας) της συγγένειας προς τον θεό, μόνος από τα ζώα πίστεψε θεούς,

---

καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν·

και προσπαθούσε να ιδρύει και βωμούς και αγάλματα θεών.

ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ,

Ἐπειτα γλήγορα (γρήγορα) κατόρθωσε να διαρθρώσει με τη γνωστή τέχνη φωνή και λέξεις,

---

καὶ οἰκήσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνὰς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἠύρετο.

και βρήκε κατοικίες και ενδύματα και υποδήματα και στρωσίδια και τις τροφές από τη γη.

Οὕτω δὴ παρεσκευασμένοι κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ᾤκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν·

Ἔτσι εφοδιασμένοι οι άνθρωποι στην αρχή κατοικούσαν διασκορπισμένοι. δεν υπήρχαν όμως πόλεις.

ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῇ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι,

Καταστρέφονταν λοιπὸν ἀπὸ τα θηρία, γιατί παντού και πάντα (ἀπὸ κάθε ἀποψη) ἦταν ἀσθενέστεροι ἀπ' αὐτά ·

καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής

οι τεχνικές τους δεξιότητες, καλὸς βοηθὸς για τον πορισμὸ τροφῆς, υστερούσαν στον πόλεμο με τα θηρία

— πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἧς μέρος πολεμικὴ —

-γιατί δεν εἶχαν ἀκόμη την πολιτικὴ τέχνη, που μέρος της εἶναι η πολεμικὴ-

---

ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σφάζεσθαι κτίζοντες πόλεις·

επιδίωκαν λοιπὸν να συγκεντρωθοῦν πολλοὶ μαζί και να εξασφαλίσουν τη σωτηρία τους χτίζοντας πόλεις·

ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἠδίκουν ἀλλήλους ἄτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὅταν ὁμως μαζεύονταν, ἀδικούσαν ο ἕνας τον ἄλλον, γιατί δεν εἶχαν την πολιτικὴ τέχνη,

---

ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο.

ὥστε πίσω πάλι σκορπίζονταν ἐδῶ και κει και καταστρέφονταν.

Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν,

Ο Ζεὺς τότε ἐπειδὴ φοβήθηκε για το γένος μας, μήπως ολότελα εξαφανιστεῖ,

---

Ἐρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί.

στέλνει τον Ἐρμῆ να φέρει στους ἀνθρώπους την αἰδῶ και τη δικαιοσύνη για να υπάρξει ἀρμονία στις πόλεις και δεσμοὶ φιλίας δημιουργοί.

Ἐρωτᾷ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἀνθρώποις·

Ρωτά λοιπόν ο Ερμής το Δία, με τί τρόπο να δώσει τη δικαιοσύνη και την αιδώ στους ανθρώπους·

«Πότερον ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω;

να τις μοιράσει κι αυτές έτσι όπως έχουν μοιραστεί οι τέχνες;

νενέμηνται δὲ ὧδε εἰς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί·

Τούτες έτσι έχουν μοιραστεί· ένας που ξέρει την ιατρική είναι αρκετός για πολλούς που δεν την ξέρουν· έτσι και οι άλλοι τεχνίτες.

καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;»

Και τη δικαιοσύνη λοιπόν και τη ντροπή έτσι να τις βάλω μέσα στους ανθρώπους, ή να τις μοιράσω σε όλους;

«Ἐπὶ πάντας», ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων·

Σε όλους, είπε ο Ζευς, και όλοι να έχουν το μερτικό τους·

οὐ γὰρ ἂν γένοιοντο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν·

γιατί δε θα μπορούσαν να υπάρχουν πόλεις, αν λίγοι μόνο μετείχαν σ' αυτά, όπως στις άλλες τέχνες·

καὶ νόμον γε θὲς παρ' ἐμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως».

και να βάλεις νόμο από μέρος μου όποιον δεν είναι ικανός να μετέχει στη δικαιοσύνη και την ντροπή να τον σκοτώνουν ως αρρώστια για την πόλη.

Οὕτω δὴ, ὦ Σώκρατες, καὶ διὰ ταῦτα οἱ τε ἄλλοι καὶ Ἀθηναῖοι, ὅταν μὲν περὶ ἀρετῆς τεκτονικῆς ἢ λόγος ἢ ἄλλης τινὸς δημιουργικῆς,

Ἔτσι λοιπόν, Σωκράτη, και γί' αυτούς τους λόγους και οι ἄλλοι και οι Αθηναῖοι, ὅταν πρόκειται για τεκτονική ἢ καμμιά ἄλλη τεχνική ικανότητα,

---

ὀλίγοις οἴονται μετεῖναι συμβουλῆς, καὶ ἐάν τις ἐκτὸς ὧν τῶν ὀλίγων συμβουλευῆ, οὐκ ἀνέχονται, ὡς σὺ φῆς

νομίζουν ὅτι λίγοι ἔχουν το δικαίωμα να δίνουν γνώμη, κι αν κάποιος ὄντας ἔξω από τους λίγους επιχειρεῖ να δίνει γνώμη, δεν ἀνέχονται, ὅπως συ υποστηρίζεις

— εἰκότως, ὡς ἐγὼ φημι —

-με το δίκιο τους, ὅπως λέγω ἐγώ-

ὅταν δὲ εἰς συμβουλήν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἦν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης,

ὅταν ὁμως ἔρχονται να ζητήσουν γνώμη σε θέμα που αναφέρεται σε πολιτική ικανότητα, γνώμη που ολόκληρη πρέπει να περνά από τη δικαιοσύνη και τη σωφροσύνη,

---

εἰκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται, ὡς παντὶ προσῆκον ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς ἢ μὴ εἶναι πόλεις.

τότε σωστά δέχονται να ακούν κάθε ἄνδρα, με τη σκέψη ὅτι καθένας ταιριάζει να ἔχει μέρος στην ἀρετή, αλλιώς δε θα υπάρχουν πόλεις.

Αὕτη, ὦ Σώκρατες, τούτου αἰτία.

Τούτη εἶναι, Σωκράτη, η αἰτία αυτού του πράγματος.

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- **μετέσχε, ἔχων, μετεχόντων, μετέχοιεν, ἀνέχονται, μετέχειν < ἔχω:** ακατάσχετος, ανακωχή, ανεκτός, ανθεκτικός, ανοχή, αντοχή, αποχή, διπλωματούχος, εκχειρία, ένοχος, έξη, εξής, εξοχή, ευεξία, εφεκτικός (= επιφυλακτικός), εχεμύθεια, εχέμυθος, εχέφρων, ηνίοχος, κατεχόμενα, κατοχή, κάτοχος, καχεκτικός, καχεξία, κληρούχος, μετοχή, μέτοχος, νουνεχής, οχυρό, παροχή, πάροχος, πολιούχος, προνομιούχος, ραβδούχος, συνεχής, σχέδιο, σχεδόν, σχέση, σχετικός, άσχετος, σχήμα, σχολείο, υπέροχος, χτικιό.
- **μοίρας < μείρομαι :** μερίδιο, μερίδα, μέρισμα, μέρος, επιμέρους, μοιραίος, μόρσιμος, μόριο, μοριακός.
- **συγγένειαν, γένει, γένοιτο < γίγνομαι :** γένος, γενιά, γένεση, γέννηση, γενέθλιος, γενετικός, γενετήσιος, γηγενής, ενδογενής, πρωτογενής, υστερογενής, ευγενής, αγενής, συγγενής, γέννα, προγενέστερος, μεταγενέστερος, νεογνό, γόνος, γονέας, απόγονος, επίγονος, πρόγονος.
- **ἐπεχείρει < ἐπιχειρῶ :** επιχείρηση, επιχείρημα, επιχειρηματίας, εγχείρηση, χειρισμός, χειριστής, εγχειρίδιο.
- **βωμούς < βαίνω:** ακροβάτης, ανάβαση, αναβάτης, βάδην, βαθμός, βάθρο, βάση, βατήρας, βατός, βήμα, βηματοδότης, διάβαση, διαβάτης, διάβημα, δύσβατος, έμβασμα, επιβάτης, κατάβαση, παραβάτης, πρόσβαση.
- **ἀγάλματα < ἀγάλλομαι :** αγαλλιάζω, αγαλλίαση.
- **ἐσθήτας < ἡ ἐσθής (τῆς ἐσθήτος) :** ιμάτιο, αμφίεση, μεταμφίεση.
- **ὑποδέσεις < ὑπὸ + δέω-δῶ (= δένω):** δέμα, δέσιμο, δέσιμος, δεσμός, δεσμοφύλακας, δεσμώτης, επίδεσμος, περιδεση, υπόδημα, διάδημα.
- **στρωμνάς < ἡ στρωμνή :** στρώμα, κατάστρωμα, στρώση, επίστρωση, στρωσίδι, στρατός, εκστρατεία, στρατόπεδο, στρατιώτης, στρωτός, άστρωτος.
- **σποράδην < σπείρω:** σπαρτός, άσπαρτος, διάσπαρτος, κατάσπαρτος, σπόρος, σπορά, διασπορά, σποραδικός, σπέρμα.
- **τέχνη, τεκτονικῆς < τίκτω:** αρχιτεκτονική, τέκτονας, άτεκνος, τεκνοποίηση, τοκετός, τόκος, απότοκος, επιτόκιο, επίτοκος, άτεχνος, έντεχνος, περίτεχνος, τεχνικός, τεχνίτης, τεχνοκράτης, τεχνολογία, τεχνοτροπία.

- **ίκανη** < **ίκνουμαι**: ανέφικτος, άφιξη, εφικτός, ικανοποίηση, ικανοποιητικός, ικανός, ικανότητα, ικανώς, ικεσία, ικετευτικός, ικέτης, προίκα, ίχνος, ιχνηλάτης, καθήκον.
- **βοηθός** < **βοή** + **θέω** (= **τρέχω**): αβοήθητος, βοήθεια, βοήθημα, βοηθητικός, υποβοήθηση.
- **ένδεής** < **όή ένδεής, το ένδεές** <ένδέω : δέηση, δεητικός, ένδεια, σιτοδεία, καταδείς (αυτός που στερείται κάτι), υποδεέστερος, το δέον, δεόντως, δεοντολογία, δεοντολογικός.
- **άπώλλυντο, άπόλοιτο** < **άπόλλυμαι** : όλεθρος, ολέθριος, πανωλεθρία, ο έξώλης (εντελώς χαμένος), ό προώλης (ο χαμένος από πριν), απώλεια, η πανάλη (λοιμώδης νόσος, πανούκλα).
- **σκεδαννύμενοι** < **σκεδάννυμαι**: διασκεδάση, διασκεδαστής, διασκεδαστικός.
- **διεφθείροντο** < **διαφθείρομαι** : φθορά, διαφθορά, παραφθορά, αδιάφθορος, φθοροποιός, φθαρτός, άφθαρτος, διεφθαρμένος.
- **άθροίζεσθαι** < **άθροίζομαι** : άθροισμα, αθροιστικός, αθρός, θόρυβος, θρήνος.
- **δείσας** < **δέδοικα ή δέδια** < **δειδω**: δέος, δειλία, δειλός, δεινός, δεινότητα, δεισιδαιμονία, επιδείνωση, πάνδεινα, περιδείης, άδεια.
- **πέμπει** < **πέμπω** : πομπή, αποπομπή, εκπομπή, παραπομπή, νηοπομπή, πομπός, πομπώδης, διαπόμπευση, αποπεμπτικός, παραπεμπτικός.
- **άγοντα** < **άγω** : αγωγή, απαγωγή, διαγωγή, επαγωγή, εξαγωγή, μεταγωγή, παραγωγή, προαγωγή, συναγωγή, υπαγωγή, αγωγός, άγώγι, αγωγιάτης, άγώνας, άγημα, άγέλη, άμαξα, άξονας, άξιος, παρείσακτος, επείσακτος, πλοηγός, στρατηγός, χορηγός, σύναξη, καταγωγή, υδραγωγείο.
- **αιδώ** < **ή αιδώς** : αιδημοσύνη, αναίδεια, αναιδής, αιδεσιμότητα.
- **κόσμος**: απόκοσμος, διακόσμηση, διάκοσμος, κόσμημα, κοσμηματοπώλης, κοσμητικός, κοσμητολογία, κοσμήτορας, κοσμήτωρ, κοσμικός, κοσμικότητα, κόσμιος, κοσμιότητα, κοσμίως, κοσμογονία, κοσμογυρισμένος, κοσμοκαλόγερος, κοσμοκράτορας, κοσμολογικός, κοσμοναύτης, κοσμοπλημμύρα, κοσμοπολίτης, κοσμοπολίτικος, κοσμοσυρροή, μικρόκοσμος, υπόκοσμος.
- **δοίη** < **δίδωμι**: αιμοδότης, ανέκδοτος, αποδοτικός, δόση, δοσολογία, δότης, δοτός, δωσίλογος, έκδοση, εκδοτικός, ενδοτικός, ηλεκτροδότηση, καταδότης, λογοδοσία, μετάδοση, μεταδοτικός, μισθοδοσία, παράδοση, σηματοδότης, δωρεά, δώρημα, δώρο, δωροδοκία, δωροδότης, δωροθέτης.

- **νενέμηνται, νείμω < νέμω:** αγορανομία, ανομία, απονομή, αστυνομία, αστυνομικός, αστυνόμος, αυτονομία, αυτόνομος, δασονομία, δασονόμος, διανομέας, διανομή, εξουκονόμηση, κατανομή, νέμεση, νομαδικός, νομάς, νομή, νομική, νομικός, νόμισμα, νομισματικός, νομοθεσία, νομοθέτης, νομομαθής, νόμος, νομός, νομοσχέδιο, νομοταγής, οικονομία, οικονόμος, παρανομία, παράνομος, ταξινόμηση, τροχονόμος, υπόνομος, χειρονομία.
- **ιατρικὴν < ἰάομαι-ῶμαι:** ανίατος, ἰαμα, ιαματικός, ἴαση, ἰάσιμος, ἰατός, ἰατρείο, ἰατρός.
- **θῶ, θές < τίθημι:** αδιαθεσία, ανάθεμα, αντίθετος, απόθεμα, αποθηκάριος, αποθήκη, διάθεση, διαθήκη, έκθεμα, έκθεση, εκθέτης, έκθετος, εμπρόθετος, επίθεση, επιθετικός, θέμα, θεμέλιο, θεμελιώδης, θέση, θεσμός, θετός, θήκη, κατάθεση, καταθέτης, νουθεσία, παράθεμα, παράθεση, παρακαταθήκη, πρόσθετος, σύνθεση, συνθετικός, σύνθετος, συνθήκη, τοποθεσία, υιοθεσία, υπερθετικός, υποθετικός.
- **κτείνειν < κτείνω :** μητροκτόνος, πατροκτόνος, αδελφοκτόνος, ανθρωποκτονία, αυτοκτονία, εντομοκτόνο.
- **οἴονται < οἴομαι:** οἴηση (=ἐπαρση, αλαζονεία), οἴηματίας (=αλαζόνας, επηρμένος).
- **μετεῖναι < μέτεστι :** ουσία, ουσιώδης, επουσιώδης, ανούσιος, ουσιαστικός, παρουσία, απουσία, εξουσία, μετουσίωση, ἔτυμος, ετυμολογία, ετυμυγορία, εσθλός.
- **φής, φημί < φημί:** φήμη, προφήτης, προφητεία, άφατος, κατάφαση, απόφαση, πρόφαση, διαφήμιση, φωνή, φωνήεν.
- **ἴωσιν, ἰέναι < ἔρχομαι - εἶμι:** ανεξιτήλος, διέλευση, εισιτήριο, ελευθερία, ἔλευση, Ελευσίνα, εξιτήριο, ἔπηλυς, ερχομός, ισθμός, ιταμός, προσέλευση, προσηλυτισμός, προσήλυτος, προσιτός.
- **σωφροσύνης < σώφρων < σῶς (= σῶος) + φρήν:** ευφροσύνη, εχέφρων, παραφροσύνη, παράφρων, σχιζοφρένεια, σωφρονισμός, σωφρονιστής, σωφρονιστικός, σωφρόνως, φρενίτιδα, φρενοβλαβής, φρενοκομείο.
- **ἀρετή < ἀραρίσκω (= τακτοποιώ, προετοιμάζω, συνδέω, ενώνω):** αρέσκεια, αρεστός, άρθρο, αριθμός, αριστείο, αριστοκρατία, άριστος, άρμα, αρμονία, αρμός, δυσαρέσκεια, ενάρετος, πανάρετος, φιλαρέσκεια.

Σχόλια ενότητας

Γενικό ερμηνευτικό σχόλιο

Τα «δώρα» του Προμηθέα καθιστούν τον άνθρωπο ικανό να επεμβαίνει στη φύση, να προσπαθεί να την αλλάξει και να βελτιώσει τη ζωή του. Ο άνθρωπος χρησιμοποιώντας την πρακτική νοημοσύνη του εξασφάλισε τροφή, στέγη, ενδυμασία· ακόμη περισσότερο, άρθρωσε λόγο και αισθητοποίησε τη μεταφυσική του αγωνία σε θρησκευτικά σύμβολα, με τα οποία εκδηλώνεται εντονότερα η διαφορά του είδους του από τα άλλα έμβια όντα και η έλλογη ιδιότητά του.

Όσα είχαν επιτευχθεί ήταν σημαντικά, αλλά δεν ήταν αρκετά. Απέβλεπαν κυρίως στην αυτοσυντήρηση των ανθρώπων, οι οποίοι ζούσαν διασκορπισμένοι, και στο πλαίσιο αυτό εκδηλώθηκαν οι πρώτες ομάδες συμβίωσης χωρίς όμως σταθερές δομές, για να αντιμετωπίσουν τις επιθέσεις των ζώων. Ωστόσο, οι άνθρωποι γίνονταν επιθετικοί και βίαιοι μεταξύ τους και συνεπώς επικίνδυνοι ο ένας για τον άλλον. Έτσι, μαζί με τον φυσικό κίνδυνο από τα άγρια θηρία, ο άνθρωπος αντιμετώπιζε τώρα και τον κοινωνικό κίνδυνο που απέρρεε από την τυχαία και χωρίς οργάνωση συνύπαρξή του με τους όμοιούς του. Ακόμη μία φορά ήταν αντιμετώπος με την πρόκληση της επιβίωσής του.

Οι κατακτήσεις του ανθρώπου στο στάδιο του Προμηθέα ήταν: βωμοί και αγάλματα θεών, φωνήν και ονόματα, οικήσεις, έσθητας, ύποδέσεις, στρωμάς, έκ γής τροφάς. Η σειρά με την οποία αναφέρονται οι κατακτήσεις του ανθρώπου σε αυτό το στάδιο δεν είναι χρονική αλλά αξιολογική. Έτσι, προτάσσονται η θρησκεία και η γλώσσα και ακολουθούν κατασκευές και επινοήσεις για την ικανοποίηση των βιοτικών αναγκών του ανθρώπου. Η σειρά είναι κατιούσα, αφού αρχίζει με το πνευματικά υψηλότερο, τη θρησκεία, και τελειώνει με το υλικά κατώτερο και πλέον αυτονόητο, την τροφή. Για τον λόγο αυτόν άλλωστε τα επιρρήματα «πρώτον» και «έπειτα» πρέπει να τα εννοήσουμε με αξιολογική σημασία και όχι χρονική.

Οι άνθρωποι με την παρέμβαση του Προμηθέα αποκτούν όλες τις τεχνικές. Δε γνωρίζουν όμως ούτε την πολιτική, ούτε τη στρατιωτική τέχνη, που αποτελεί

μέρος της πρώτης, γιατί οι θεότητες των τεχνών δεν κατέχουν αυτές τις γνώσεις. Ο μόνος που τις κατέχει είναι ο Δίας. Και ο Προμηθέας δεν μπόρεσε να πλησιάσει στην ακρόπολη του ηγεμόνα των θεών, που την προστατεύουν φύλακες.

Τελικά ο Δίας πρέπει να στείλει στους ανθρώπους τον Ερμή, για να τους φέρει, μαζί με το αίσθημα της τιμής και της δικαιοσύνης, την τέχνη να κυβερνούν τις πόλεις. Ο αγγελιαφόρος όμως ζητά πιο ακριβείς οδηγίες σχετικά με τον τρόπο που θα εκπληρώσει την αποστολή του: πρέπει άραγε να ενεργήσει, όπως έκανε ο Προμηθέας για τις τεχνικές, δίνοντας στον καθένα μια τέχνη διαφορετική από την τέχνη των άλλων; Όχι. Στην πολιτική θα συμμετέχουν όλοι από κοινού.

Ο Πλάτωνας δε μιλάει βέβαια στα σοβαρά. Γιατί, κατά την αντίληψη του Πρωταγόρα, ο μύθος χρησιμεύει για να αιτιολογηθεί η πρακτική της αθηναϊκής δημοκρατίας που εξυμνήθηκε άλλοτε από τον Περικλή, αλλά που καταδικάζεται τώρα από τον Πλάτωνα, επειδή επιτρέπουν να συμμετέχουν στη διακυβέρνηση του κράτους οι χειροτέχνες. «Να λοιπόν - καταλήγει ο Πρωταγόρας - πώς με εντελώς εύλογο τρόπο οι συμπολίτες σου δέχονται, για τα πολιτικά ζητήματα, τις συμβουλές ενός χαλκιά ή ενός τσαγκάρη».

Ο Πρωταγόρας διάλεξε τον μύθο γιατί είναι “χαριέστερος”, δηλαδή πιο χαριτωμένος από μία διάλεξη. Ο μύθος για τη γένεση και την πρόοδο ανθρώπων ήταν θέμα αγαπητό για αυτό και το συναντάμε σε πολλούς συγγραφείς. Ο Προμηθέας δεσμώτης του Αισχύλου διηγείται πώς ζούσαν αρχικά οι άνθρωποι μέσα στην αταξία και τη σύγχυση χωρίς να διαθέτουν ούτε τεχνικές ικανότητες ούτε γνώσεις, ώσπου ο Προμηθέας τους χάρισε όλες τις τέχνες που συναπαρτίζουν τον πολιτισμό.

Η Αντιγόνη του Σοφοκλή παρουσιάζει την ίδια σειρά εφευρέσεων, αποδίδοντάς τις στον άνθρωπο, αλλά στο συμπέρασμα λέει ότι δεν αξίζουν τίποτα, αν δεν είναι για καλό. Μολονότι δηλαδή ο Σοφοκλής δεν περιγράφει την αρχική κατάσταση αγριότητας, ο έπαινός του για την τεχνική πρόοδο του ανθρώπου προϋποθέτει την ίδια σειρά γεγονότων, δηλαδή την ανθρώπινη πρόοδο και την εξέλιξη της ζωής από την άψυχη ύλη. Έτσι ο ίδιος ο άνθρωπος με τα επιτεύγματά του έγινε το πιο θαυμαστό πράγμα στον κόσμο.

Στον Αισχύλο ο Προμηθέας είναι ο χορηγός της νοημοσύνης, αυτός που δίδαξε στους ανθρώπους πώς να σκέφτονται. Στο ίδιο θέμα επανέρχεται, με τη σειρά του, ο Ευριπίδης στις Ικέτιδες.

Στον Ευριπίδη ο ευεργέτης είναι άγνωστος («όποιος κι αν ήταν από τους θεούς που πρώτος μας χάρισε την εξυπνάδα»). Ο τραγικός ποιητής θυμίζει τον πεφυρμένον (ταραχώδη) και θηριώδη βίον των ανθρώπων, στη συνέχεια περιγράφει τις διαδοχικές εφευρέσεις, και τελικά επαινεί εκείνον ανάμεσα στους θεούς που οι άνθρωποι τις οφείλουν.

Ἐπειδὴ δε ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας

θείας ... μοίρας: Η φωτιά αποτελεί το θεϊκό μερίδιο που είχαν την τύχη, χάρη στην παρέμβαση του Προμηθέα, να λάβουν οι άνθρωποι. Είναι θεϊκό γιατί:

- (α) το κατείχαν ως τότε μόνον οι θεοί,
- (β) οι άνθρωποι το απέκτησαν με θεϊκή παρέμβαση του Προμηθέα,
- (γ) επιτρέποντας στον άνθρωπο να αναπτύξει πολιτισμό, του επέτρεψε κατά συνέπεια να αναγνωρίσει την ύπαρξη των θεών. Η πρώτη και άμεση συνέπεια του δώρου της φωτιάς, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, είναι ακριβώς η εμφάνιση της θρησκείας.

θεία μοῖρα: Εδώ η λέξη έχει την πρώτη της σημασία: μέρος, μερίδιο. Με την έκφραση θεία μοῖρα ο Πρωταγόρας αναφέρεται στη φωτιά και την έλλογη ικανότητα της χρήσης της (ἔμπυρος τέχνη), που ο άνθρωπος είχε πάρει από τους θεούς Ηφαιστο και Αθηνά.

Υπονοείται η αρχαιοελληνική αντίληψη ότι η –ανεξήγητη κατά τα άλλα– ανθρώπινη λογικότητα ανάγεται στον θεό ή είναι ο θεός μέσα μας. Μια τέτοια αναγωγή κάνει ο Πλάτων: «Πρέπει όμως να καταλάβουμε ότι το κυρίαρχο είδος της ψυχής, που δώρισε ο Θεός στον καθένα μας, είναι ένας δαίμων. Είναι αυτό που, όπως είπαμε, κατοικεί στην κορυφή του σώματος και μας ανυψώνει από τη Γη προς τον συγγενικό μας ουρανό, γιατί η αλήθεια είναι ότι είμαστε φυτά όχι της Γης αλλά του ουρανού» (Τίμαιος 90a, μετάφραση Β. Κάλφας). Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει: «Μπορούμε, δηλαδή, να πούμε ότι κινεί τα πάντα μέσα μας ένας θεός εσωτερικός. Και του λογικού στοιχείου ακόμα, αρχή δεν είναι το λογικό στοιχείο, αλλά κάτι ανώτερο. Τι άλλο, λοιπόν, θα είναι ανώτερο και από την επιστήμη και από τον νου, παρά ο θεός;» (Ηθικά Εὐδήμια 1248a26-29, μετάφραση Β. Μπετσάκος).

πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν

Ο Πρωταγόρας αρχίζει την παρουσίαση των κατακτήσεων του ανθρώπου από τη θρησκεία, παρά τον θρησκευτικό αγνωστικισμό του. Ο αγνωστικισμός είναι η θεωρία σύμφωνα με την οποία η γνώση της ουσίας των πραγμάτων είναι αδύνατη. Ο αγνωστικιστής παίρνει επιφυλακτική ή ουδέτερη στάση απέναντι σε μεταφυσικά προβλήματα, όπως το πρόβλημα του θεού. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί αρχικά με βάση την ανάγκη συνοχής του μύθου (θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν) και λογικής αλληλουχίας των νοημάτων του μύθου. Δηλαδή, εφόσον οι άνθρωποι πήραν μέρος σε κάτι που μέχρι τότε ανήκε μόνο στους θεούς, σύμφωνα με τον μύθο, αυτό τους οδήγησε στην πίστη ότι υπάρχουν θεοί και ότι οι άνθρωποι έχουν πνευματική συγγένεια με αυτούς. Από την αρχή επίσης οι άνθρωποι έχουν έμφυτη την ορμή για λατρεία, επειδή, όπως διατυπώνεται στο κείμενο, συμμετέχουν στο θείο. Αυτό συμβαίνει και επειδή ήταν λογικό δώρο του Προμηθέα, που ήταν θεϊκό, και επειδή η κατοχή του θεωρούνταν απόδειξη της συγγένειας με τους θεούς. Αποτέλεσμα ήταν να αναπτύξουν θρησκεία και θρησκευτική τέχνη.

Επιπλέον, η πρόταξη θρησκευτικής συμπεριφοράς («ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν») και θρησκευτικού συναισθήματος («θεοὺς ἐνόμισεν») μπορεί να ερμηνευθεί και ως προβολή του υψηλότερου σημείου ανάπτυξης που παρουσίασε το ανθρώπινο είδος στο προμηθεϊκό στάδιο. Αυτό σημαίνει ότι ο Πρωταγόρας αξιολόγησε τη θρησκεία ως πολύ σημαντική κατάκτηση του ανθρώπου ανάμεσα στις άλλες. Έτσι οι άνθρωποι αναπτύσσουν θρησκεία και θρησκευτική τέχνη: αρχίζουν να πιστεύουν στην ύπαρξη των θεών και να δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την οργάνωση και τέλεση των θρησκευτικών τελετών (κατασκευή βωμών και φιλοτέχνηση αγαλμάτων θεών).

Αναμφισβήτητα, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ένας αγνωστικιστής, κάποιος δηλαδή που αμφέβαλλε για την ύπαρξη των θεών, δηλαδή ο σοφιστής Πρωταγόρας, κάνει αναφορά σ' αυτούς στον μύθο. Οι απόψεις που δικαιολογούν την αναφορά αυτή είναι οι εξής:

- α) ίσως πρόκειται για πλατωνική θεωρία που έντεχνα τοποθετείται στο στόμα του Πρωταγόρα,

β) η λατρεία των θεών είναι αναμφισβήτητη πραγματικότητα, ένα ανθρωπολογικό δεδομένο που χρειάζεται εξήγηση. Ο ίδιος ο Πρωταγόρας κατά πάσα πιθανότητα αναγνώριζε ότι η λατρεία προσιδιάζει στον άνθρωπο και ίσως είναι κάτι το απαραίτητο, χωρίς όμως να παίρνει θέση σχετικά με την ύπαρξη του αντικειμένου της

γ) η χρήση συμβόλων αποτελεί χαρακτηριστικό του μύθου και η αναφορά στους θεούς φαίνεται να είναι συμβολική: ο Δίας συμβολίζει τη νομοτέλεια που υπάρχει στη φύση, ενώ ο Προμηθέας, ο Επιμηθέας (που συναντήσαμε στην προηγούμενη ενότητα) και ο Ερμής αποτελούν τα όργανα αυτής της νομοτέλειας, που ρυθμίζουν τις σχέσεις των όντων και εξασφαλίζουν ισορροπία.

Οι άνθρωποι χρησιμοποιώντας την έμφυτη νοημοσύνη τους εξασφάλισαν τροφή, στέγη, ενδυμασία ενώ προηγουμένως έφτιαξαν βωμούς και αγάλματα θεών. Η θρησκεία λογίζεται ως ανθρωπολογικό δεδομένο, συμπεριλαμβάνεται στα επιτεύγματα του ανθρώπου και όλα αυτά τα κατορθώματα του ανθρώπου εντάσσονται σε ένα καθαυτό προ-ηθικό στάδιο της πολιτισμικής ανέλιξης.

ἄγαλμα (<ἀγάλλομαι: ευχαριστούμαι): α) κάθε πράγμα που προξενεί αγαλλίαση, ευχαρίστηση· β) δώρο που προξενεί ευχαρίστηση, ειδικά προς τους θεούς· γ) ομοίωμα από ξύλο, πέτρα ή μέταλλο, που απεικονίζει τον θεό και προσφέρεται σ' αυτόν από τους θνητούς για να τον ευχαριστήσουν· δ) κάθε γλυπτό έργο.

ἔπειτα φωνήν καὶ ὀνόματα ταχύ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ,

φωνή: α) η φωνή, ο ήχος που παράγουν ο άνθρωπος ή τα ζώα με τον λάρυγγα και τις φωνητικές χορδές τους· β) κάθε έναρθρος ήχος σε αντίθεση προς τις άναρθρες κραυγές· γ) ο λόγος, η φράση, η ρήση. Ὄνομα : η λέξη με την οποία δηλώνεται κάποιο πρόσωπο ή κάποιο πράγμα.

φωνή καὶ ὀνόματα: Ο Πρωταγόρας αναφέρεται στη γλώσσα, τον έναρθρο λόγο (διηρθρώσατο, διά + ἄρθρον = μέλος). Η φωνή είναι καταρχάς ο άναρθρος ήχος που παράγεται από τον λάρυγγα, τις φωνητικές χορδές και τη στοματική κοιλότητα είτε των ζώων είτε των ανθρώπων. Η αρθρωμένη φωνή αποτελείται σε πρώτο επίπεδο από διακριτούς ήχους (φθόγγους), που από μόνοι τους δεν έχουν νοηματικό φορτίο, όπως λέει και ο Πλάτωνας στον Θεαίητο. Νοηματικό φορτίο έχουν τα σύνολα φθόγγων, τα ὀνόματα, δηλαδή οι λέξεις.

Κατά την άποψη του Πρωταγόρα, η γλώσσα πλάστηκε από τον ίδιο τον άνθρωπο, ο οποίος από πολύ νωρίς («ταχύ»: εννοεί στα πρώτα στάδια της ύπαρξης του ανθρώπου και όχι σε σύντομο χρονικό διάστημα) άρχισε να μετουσιώνει τους άναρθρους σε έναρθρους φθόγγους, να τους συνδυάζει φτιάχνοντας λέξεις (διπλή άρθρωση της γλώσσας : άρθρωση φθόγγων και άρθρωση λέξεων) και στη συνέχεια, προτάσεις, εκδηλώνοντας συγχρόνως την έλλογη ιδιότητά του.

Η γλώσσα δημιουργείται από την ανθρώπινη νόηση και βούληση, δε δίνεται από τον θεό. Η άποψη αυτή φαίνεται να συμφωνεί με την άποψη των σοφιστών, ότι η γλώσσα δημιουργήθηκε νόμω, αλλά και με την άποψη σύγχρονων γλωσσολόγων. Αντίθετη σ' αυτή είναι η λεγόμενη θεοκρατική αντίληψη για τη δημιουργία της γλώσσας, την οποία υποστήριζε ο Ηρόδοτος. Σύμφωνα μ' αυτή, η γλώσσα υπάρχει φύσει, δηλαδή τη χάρισε στον άνθρωπο ο θεός, μόλις τον έπλασε.

καὶ οἰκήσεις καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνάς καὶ τὰς ἐκ τῆς γῆς τροφὰς ἠΰρετο.

Χρησιμοποιώντας την έμφυτη νοημοσύνη τους , οι άνθρωποι γρήγορα βρήκαν τροφή, στέγη και ενδυμασία, και έμαθαν να μιλούν. Ζούσαν όμως διασκορπισμένοι, χωρίς πόλεις, γιατί, μολονότι κατείχαν την τέχνη να δημιουργούν , εντούτοις στερούνταν την πολιτική τέχνη. Κατά συνέπεια πολλοί σκοτώθηκαν από άγρια θηρία, απέναντι στα οποία η μόνη άμυνα για το ανθρώπινο γένος, που ήταν σωματικά πιο αδύνατο, ήταν η συνδυασμένη ενέργεια. Έτσι, από τη μία επινόησε και κατασκεύασε κατοικίες, ρούχα, υποδήματα και στρωσίδια, και από την άλλη εξασφάλιζε τη διατροφή του, προσπορίζοντάς την από τα εκάστοτε και κατά τόπους αυτοφυή προϊόντα.

Οὕτω δὴ παρεσκευασμένοι ἄνθρωποι ᾤκουν σποράδην, πόλεις δε οὐκ ἦσαν ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῆ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἱκανὴ βοηθός ἦν πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής -πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὕτω εἶχον, ἧς μέρος πολεμικῆ- ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις·

Η δημιουργική τέχνη είναι η τέχνη των δημιουργών, δηλαδή των τεχνιτών. Ο δημιουργός (<δημος+έργον) είναι αυτός που παράγει ένα έργο ωφέλιμο στον δήμο, στον λαό· στην κατηγορία των δημιουργών ανήκαν κατά τους ομηρικούς χρόνους οι μάντεις, οι γιατροί, οι κήρυκες, οι οικοδόμοι κ.τ.λ. Πιο πριν είχαν χρησιμοποιηθεί με ανάλογη σημασία οι εκφράσεις έντεχνος σοφία

σὺν πυρὶ καὶ ἔμπυρος τέχνη. Καθὼς, ὁμῶς, στὴν πορεία τοῦ πρωταγόρου μύθου αναπτύσσεται ὁ πολιτισμὸς τῆς ἀνθρωπότητας, δὲν εἶναι πλέον ἀναγκαία ἡ παρουσία τῆς φωτιάς σε κάθε δραστηριότητα, καὶ ἔτσι γίνεται κυρίαρχο τὸ δημιουργικὸ στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης λογικότητας.

Ὁ Πρωταγόρας παρουσιάζει τὶς θαυμαστὲς ἀνθρώπινες κατακτήσεις –παράγωγες τῆς αξιοποίησης τῶν τεχνικῶν γνώσεων καὶ τῶν πολυμορφικῶν ἐφαρμογῶν ἀπὸ τὴν χρῆση τῆς φωτιάς– νὰ συμβαίνουν σε κατάσταση ἀκοινωνησίας, ἀγριότητας καὶ ἀδυναμίας γιὰ ὁργανωμένη ζωὴ, ἀφοῦ ἀρχικὰ οἱ ἀνθρώποι κατοικοῦσαν διασκορπισμένοι («ἄκουν σποράδην»). Κινδύνευαν ὁμῶς ἀπὸ τὰ θηρία, τὰ ὁποῖα δὲν μποροῦσαν νὰ τὰ ἀντιμετωπίσουν λόγῳ:

α) τῆς ἔλλειψης σωματικῶν δυνατοτήτων σε σχέση με αὐτά,

β) τῆς ἔλλειψης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς οργάνωσης, ἀλλὰ καὶ τῆς πολεμικῆς τέχνης, ἡ ὁποία, σύμφωνα με τὸν Πρωταγόρα, ἀναπτύσσεται μόνον μέσα στο πλαίσιο μιᾶς ὁργανωμένης κοινωνίας.

Ἔτσι, λοιπόν, προκειμένου νὰ ἀντιμετωπίσουν αὐτοὺς τοὺς κινδύνους, ἀναγκάζονται νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ νὰ συγκροτήσουν τὶς πρῶτες μορφές κοινωνίας.

Ὁ πραγματισμὸς (ρεαλισμὸς) τοῦ Πρωταγόρα δηλώνεται καὶ ἐδῶ, ἀφοῦ συνδέει τὸ πρόβλημα τῆς φυσικῆς ἐξόντωσης τῶν ἀνθρώπων με τὴν ἀνάγκη ἐπίλυσής του καὶ τὴν εὕρεση τῆς λύσης του. Ἡ ἀνάγκη, ἡ χρεια, ἐνεργοποιεῖ τὴν ἀνθρώπινη εὐρηματικότητα, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται ἀμεσα καὶ πρωτόγονα με τὴν πράξη τῆς ἀθροιστικῆς (ὄχι ἀκόμα λειτουργικῆς) συνύπαρξης τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴν ἀπὸ κοινῆς ἀντιμετώπιση τοῦ φυσικοῦ κινδύνου ἀπὸ τὰ ἀγρία ζῶα. Συγκεκριμένα στο ἐδάφιο: «ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σῶζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν» ὁ Πρωταγόρας κάνει λόγο γιὰ μιὰ πρώτη ἐκδήλωση κοινωνικότητας, τάσης συνύπαρξης πρὸς ἓνα σκοπὸ (σῶζεσθαι = νὰ προστατευθοῦν ἀπὸ τὰ ἀγρία θηρία) χωρὶς ὁμῶς οργάνωση καὶ ἀποκατάσταση λειτουργικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στα μέλη αὐτῶν τῶν πρῶτων κοινωνικῶν συσσωματώσεων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη τοῦ ρήματος ἀθροίζω.

Κατὰ τὸν Πρωταγόρα, οἱ ἀνθρώποι ἐνίωθαν τὴν ἀνάγκη (ἐζήτουν) τῆς συνάθροισης, τῆς συμβίωσης. Ὁ ἀνθρώπος, δηλαδή, ἐπιβιώνει μόνον χάρις στὴν ικανότητά του γιὰ κοινωνικὴ ζωὴ. Αὐτὴ ἡ βασικὴ θέση μάλιστα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ προ-διατύπωση τῆς θέσης τοῦ Ἀριστοτέλη ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι φύσει πολιτικὸν. Βέβαια, αὐτὸ ὑπῆρξε χρονοβόρο, ὅπως δηλώνει ἡ χρῆση τοῦ ρήματος

έζήτουν (= επεδίωκαν, προσπαθούσαν, δεν ήταν καθόλου δεδομένη η επιτυχία του εγχειρήματος) σε χρόνο μάλιστα παρατατικό (αποπειρατικό), που επιτείνει τη διάρκεια των προσπαθειών του ανθρώπου για σωτηρία.

Επιπλέον, η κατασκευαστική ικανότητα του ανθρώπου «κτιζόντες πόλεις» προβάλλεται ως τρόπος σωτηρίας. Αποτέλεσμα της τυχαίας αθροιστικής συνύπαρξής τους χωρίς όμως δεσμούς και κανόνες που οριοθετούν την συμπεριφορά τους, ήταν να κινδυνεύουν να αφανιστούν επιπλέον από τα θηρία. Λόγω της έλλειψης πολιτικής οργάνωσης οι άνθρωποι άρχισαν να αδικούν ο ένας τον άλλον («ήδίκουν ἀλλήλους») και να αλληλοσκοτώνονται, με αποτέλεσμα να βρεθούν και πάλι στην ίδια χαοτική κατάσταση («ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο»). Γιατί η επιστροφή τους στη φύση τούς εξέθετε στον θανάσιμο κίνδυνο των άγριων θηρίων, ενώ η συνύπαρξή τους στον κίνδυνο της αλληλοεξόντωσής τους, εφόσον ζούσαν σε ημιάγρια κατάσταση και αλληλοσπαράζονταν χωρίς αντίληψη δικαίου και ηθικής. Το ανθρώπινο είδος, λοιπόν, πάλι αντιμέτωπο με την πρόκληση της επιβίωσής του.

-πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὕτω εἶχον, ἥς μέρος πολεμικὴ-

Η πολεμική τέχνη δημιουργείται και αναπτύσσεται σε πολιτικά οργανωμένες κοινωνίες, γιατί εκεί παρουσιάζεται για πρώτη φορά η ανάγκη να υπερασπιστούν οι άνθρωποι τα υπάρχοντά τους και τα τεχνολογικά και πολιτισμικά επιτεύγματά τους (σταθερό τόπο κατοικίας, κοινή γλώσσα, την ύπαρξη θεσμών και νόμων, στρατού και στόλου, ηθών, εθίμων, παραδόσεων και ιδανικών, ανάπτυξη γραμμάτων και τεχνών, και γενικά την ανάπτυξη τεχνολογίας και πολιτισμού) από κάθε είδους εξωτερικό εχθρό. Πρέπει να επισημανθεί επίσης ότι ο πόλεμος, εδώ, παρά τις συμφορές που προξενεί, μπορεί να νοηθεί με τη «θετική» του σημασία, καθώς παρά τα κακά που προξενεί θεωρείται από τον Πρωταγόρα στοιχείο πολιτικής. Δεν είναι δηλαδή ο πόλεμος που έχει ως στόχο την κατάκτηση νέων εδαφών και τον αλληλοσπαραγμό των λαών (επεκτατικός πόλεμος) αλλά ο πόλεμος που αναπτύσσει τις ευγενέστερες ορμές του ανθρώπου και την άμυνα υπέρ του δικαίου και της ελευθερίας.

ὄτ' οὖν ἄθροισθεῖεν , ἠδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο. Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῶ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἐρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγῶι

Κορυφώνοντας τη διήγηση ο Πρωταγόρας παρουσιάζει τον Δία να ανησυχεί για τη δυσχερῆ θέση των ανθρώπων και να δείχνει ἔμπρακτα το ενδιαφέρον του στέλνοντας τον Ερμή να τους δώσει την αιδῶ και τη δίκη. Ἐτσι μεριμνά για την πολιτισμένη συμβίωσή τους σε οργανωμένη πια πολιτική κοινωνία.

Τα «δῶρα» του Δία, η αιδῶς και η δίκη, ανήκουν στην ηθική περιοχή του ανθρώπου και διέπουν την κοινωνική συμπεριφορά του, προκειμένου να μην παρεκτρέπεται σε πράξεις ἀδίκες και εξοντωτικές για τον συνάνθρωπό του. Σύμφωνα με τη μυθολογία, η Δίκη (ἢ Νέμεσις) ἦταν η κόρη του Δία και της Θέμιδας, ενώ η Αιδῶς ἦταν σύντροφος της Δίκης και καθόταν σε θρόνο δίπλα στον Δία. Η Δίκη, που τη βοηθούσαν οι Ερινύες, επέβλεπε την τήρηση της ηθικής τάξης στον κόσμο και τιμωρούσε ὅσους επιχειρούσαν να την ανατρέψουν. Στο κείμενο δεν παρουσιάζονται ὁμως ως θεότητες, ἀλλά ως ηθικές ιδιότητες ἢ αξίες, που μοιράζονται και διδάσκονται στους ανθρώπους.

Αιδῶς: εἶναι ο σεβασμός, το αἶσθημα ντροπῆς του κοινωνικού ἀνθρώπου για κάθε πράξη που προσκρούει στον καθιερωμένο ηθικό κώδικα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Η δράση της εἶναι ανασταλτική και αποτρεπτική και συμπίπτει με τη λειτουργία της ηθικής συνείδησης. Το συναἶσθημα αυτό λειτουργεῖ και ως κίνητρο για την εκτέλεση του χρέους και του καθήκοντος που επιβάλλει η κοινωνία στα μέλη της, αφού με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η αγανάκτηση και η αποδοκιμασία των ἄλλων. Εἶναι η εντροπή, η συναἶσθηση της τιμῆς και της φιλοτιμίας, ο σεβασμός και ὅ,τι προξενεῖ σεβασμό. Νοεῖται και ως το αἶσθημα σεβασμοῦ ενός μέλους της κοινότητας ἐναντι των υπολοίπων, εἶναι ὅλες οι ηθικές αναστολές και φόβοι που προφυλάσσουν τον ἄνθρωπο ἀπό αντικοινωνική συμπεριφορά (με ἄλλα λόγια: ο αυτοσεβασμός, η ντροπή που νιώθει ο ἄνθρωπος ὅταν ἔχει προβεῖ σε τέτοια συμπεριφορά). Σε ἓνα λεξικό με τον τίτλο Ὅροι, το οποίο ἀνάγεται στην πλατωνική Ακαδημία, η αιδῶς ορίζεται ως «εκούσια υποχώρηση ἀπό ἀπερίσκεπτη συμπεριφορά, σύμφωνα με το δίκαιο και αυτό που φαίνεται καλύτερο· εκούσια κατανόηση του καλύτερου· προσοχή για ἀποφυγή της δικαιολογημένης ἐπικρίσεως» (412c). Το

δίπολο των αρετών αιδώς και δίκη ισοδυναμεί με το σωφροσύνη και δικαιοσύνη, το οποίο χρησιμοποιεί ο Πρωταγόρας στο επιμύθιο του λόγου του.

Δίκη: είναι το συναίσθημα της δικαιοσύνης, η ενύπαρκτη στον άνθρωπο αντίληψη για το δίκαιο και το άδικο, ο σεβασμός των γραπτών και άγραφων νόμων και των δικαιωμάτων των άλλων, καθώς και οι ενέργειες για την αποκατάσταση αυτών των δικαιωμάτων, όταν καταστρατηγούνται βάνουσα από κάποιον. Η δίκη εκδηλώνεται με τη δημιουργία και την τήρηση κανόνων δικαίου, την κατοχύρωση του δικαίου, του ορθού και του νόμιμου. Η δίκη ή αλλιώς η δικαιοσύνη γίνεται εγγυητής της κοινωνικής ζωής, που είναι ο μόνος δυνατός τρόπος ζωής για τους ανθρώπους. **Οι σημασίες της λέξης δίκη είναι οι εξής:** α) το ορθό, το δίκαιο, η συνήθεια που πηγάζει από την ορθή χρήση των πραγμάτων, το έθιμο· β) η καλή συνήθεια, η τάξη, η αρμονία, το δίκαιο· γ) η κρίση, η γνώμη, η απόφαση· δ) κάθε ενέργεια που αποσκοπεί στη διατήρηση και απονομή του νόμου· ε) η δικαστική διαδικασία, η εκδίκαση μιας υπόθεσης· στ) η δικαστική απόφαση, η τιμωρία, το πρόστιμο.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα η λέξη δίκη δε χρησιμοποιείται με τη σημασία της δικαστικής διαδικασίας. Βρίσκεται κοντά στην αρχική της σημασία· δίκη: το ορθό, το δίκαιο. Κατά προέκταση, η δίκη δηλώνει εδώ την έμφυτη αντίληψη για το σωστό, το κοινό περί δικαίου αίσθημα.

Έτσι περιστεύεται ο ατομικισμός και ο εγωισμός και εξασφαλίζεται η αρμονική κοινωνική συμβίωση. Η ενέργεια αυτή του Δία δείχνει το ενδιαφέρον και τη φροντίδα του για τους ανθρώπους. Η εξέλιξη της ηθικής συνείδησης οδηγεί τους ανθρώπους στην αποδοχή των αξιών της αιδούς και της δίκης. Οι αξίες αυτές είναι καθολικές και για τις πολιτιστικά προηγμένες κοινωνίες είναι αποτελέσματα της εξέλιξης της ηθικής συνείδησης και της εξέλιξης του πολιτισμού που την εκφράζει και την κατευθύνει.

ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοὶ

Με τη φράση αυτή διατυπώνεται έξοχα η αποστολή της αιδούς και της δίκης. Χάρη στην αιδώ και στη δίκη εξασφαλίζεται η αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη, η συνοχή του συνόλου, η ισορροπία και η ευταξία. Με αυτές αναπτύσσονται μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις φιλίας, συνεργασίας, αλληλεγγύης και αλληλοσεβασμού. Η συμπληρωματική λειτουργία των δύο «δώρων» συνεπάγεται φιλίαν, που σημαίνει ηθική ενότητα της πολιτείας, σύμπνοια και ομόνοια των πολιτών, ώστε να

συμβιώνουν αρμονικά. Η πολιτεία που θεμελιώνεται σε αυτές είναι δημοκρατική, γιατί ο αμοιβαίος σεβασμός και το αίσθημα δικαιοσύνης των πολιτών εμπεδώνει την εμπιστοσύνη μεταξύ τους και με την πολιτεία και εξασφαλίζει ισορροπία στις σχέσεις τους.

Η Φιλία είναι η φυσική δύναμη που συνδέει τα διαφορετικά στοιχεία, σε αντίθεση προς το Νείκος, τη φυσική δύναμη που τα χωρίζει .

Ο κόσμος έχει τις εξής σημασίες : α) η πειθαρχία, η τάξη, η ευπρέπεια· β) το κόσμημα, ο στολισμός· γ) ο κόσμος, το οργανωμένο σύμπαν, σε αντίθεση προς το αρχικό χάος.

Την πάλη των αντιθέτων ο Ηράκλειτος την παριστάνει με τον Πόλεμο , ο Εμπεδοκλής με το Νείκος και ο Αναξίμανδρος με την αδικία. Η έλξη και η ένωση των αντιθέτων παρουσιάζονται στον Ησίοδο με τον Έρωτα και στον Εμπεδοκλή με τη Φιλία. Για την αρχή του σύμπαντος, ο Εμπεδοκλής αρνείται επίσης τη θεωρία του Παρμενίδη για το αναλλοίωτο των πραγμάτων και διδάσκει πως η γη, το νερό, ο αέρας και η φωτιά, τα τέσσερα βασικά στοιχεία, διαρκώς αναμειγνύονται και διαχωρίζονται δημιουργώντας, με τη συνεχή αλλαγή τους, την ποικιλία του σύμπαντος. Η διαρκής αυτή ένωση και διάσπαση προκαλείται από την παρέμβαση δύο μεγάλων αντίθετων δυνάμεων, της Φιλίας (Αγάπης) και του Νείκου (Εχθρότητας).

Σύγκριση δώρων Προμηθέα και Δία

Αξιολογώντας και συγκρίνοντας τα δώρα του Προμηθέα και του Δία, αρχικά μπορούμε να πούμε ότι συνδέονται με διαφορετικές φάσεις εξέλιξης και ανταποκρίνονται σε διαφορετικές ανάγκες του ανθρώπου. Ειδικότερα, τα «δώρα του Προμηθέα», προϊόν κλοπής από την Αθηνά και τον Ήφαιστο, βοήθησαν τον άνθρωπο να προφυλαχθεί από τη φύση και παράλληλα έθεσαν τα θεμέλια του υλικού και τεχνικού πολιτισμού. Εκφράζουν την ανάγκη του ανθρώπου να αντισταθμίσει τη φυσική του αδυναμία με δικά του δημιουργήματα και να επιβιώσει απέναντι στην άλογη δύναμη της φύσης.

Όμως με αυτά ο άνθρωπος παρά τα σπουδαία βήματα που έκανε δεν μπόρεσε να επιβληθεί στη φύση και να υπερασπίσει αποτελεσματικά την ύπαρξή του, δηλαδή δεν μπόρεσε ούτε να αντιμετωπίσει τα θηρία ούτε να οργανώσει κοινωνίες Όσα είχαν επιτευχθεί ήταν σημαντικά, αλλά δεν ήταν αρκετά. Απέβλεπαν κυρίως στην

αυτοσυντήρηση των ανθρώπων, οι οποίοι ζούσαν διασκορπισμένοι, και στο πλαίσιο αυτό εκδηλώθηκαν οι πρώτες ομάδες συμβίωσης χωρίς όμως σταθερές δομές, για να αντιμετωπίσουν τις επιθέσεις των ζώων.

Ωστόσο, οι άνθρωποι γίνονταν επιθετικοί και βίαιοι μεταξύ τους και συνεπώς επικίνδυνοι ο ένας για τον άλλον. Έτσι, μαζί με τον φυσικό κίνδυνο από τα άγρια θηρία, ο άνθρωπος αντιμετώπιζε τώρα και τον κοινωνικό κίνδυνο που απέρρεε από την τυχαία και χωρίς οργάνωση συνύπαρξή του με τους όμοιούς του. Ακόμη μία φορά ήταν αντιμετώπος με την πρόκληση της επιβίωσής του.

Αντίθετα, τα δώρα του Δία, που ήταν προσφορά του ίδιου, έσωσαν τον άνθρωπο από τον αφανισμό, αλλά κυρίως τον βοήθησαν να αποκτήσει την πολιτική αρετή, να μετασχηματίσει τα κοινωνικά μορφώματα σε κοινωνίες με συνειδητοποιημένη συναίσθηση δημιουργικότητας και να αναπτύξει υψηλό επίπεδο πολιτισμού. Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι ο Δίας δε δώρισε στον άνθρωπο την πολιτική τέχνη, αν και την κατείχε, αλλά την αιδώ και τη δίκη, με τις οποίες το ξεχωριστό για τον θεό πλάσμα είναι σε θέση να κατακτήσει την πολιτική τέχνη.

**Ἐρωτᾶ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἀνθρώποις .
«Πότερον ὡς αἱ τέχνηαι νενέμηνται , οὕτω καὶ ταύτας νείμω;**

Ο Δίας στέλνει τα δώρα του στους ανθρώπους με τον Ερμή, ο οποίος προβληματίζεται αν πρέπει να δοθούν σε όλους τους ανθρώπους. Η ερώτηση του Ερμή φαντάζει αφελής και κωμική και δημιουργεί μια ατμόσφαιρα θυμηδίας, που ωστόσο έχει τη λειτουργικότητά της, καθώς:

- α) χαλαρώνει προς το παρόν τον ακροατή και τον προετοιμάζει για το συμπέρασμα του μύθου, που ακολουθεί,
- β) η εναλλαγή ευθέος και πλαγίου λόγου δίνει ζωντάνια και παραστατικότητα στην αφήγηση,
- γ) η ερώτηση του Ερμή δημιουργεί το αναγκαίο κλίμα για τη δικαίωση της επιτακτικής θεϊκής απαίτησης και παράλληλα προοιωνίζεται την έκφασή της.

Ο Πρωταγόρας με τη φράση «αἱ τέχνηαι νενέμηνται» φαίνεται ότι αντιλαμβάνεται τη σημασία του καταμερισμού της εργασίας για την πρόοδο του πολιτισμού, για αυτό και θέτει το ερώτημα με τον Ερμή. Αν όμως στον καταμερισμό της εργασίας εντασσόταν και η πολιτική, οι άνθρωποι δεν θα αποδέχονταν κοινές ηθικές αξίες, και συνεπώς δεν θα ήταν δυνατόν να διαμορφωθούν πολιτικές κοινωνίες που να στηρίζονται στη βάση κοινών αξιών. Αντίθετα, οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί θα

οξύνονταν και θα κατέληγαν στην αλληλοεξόντωση των ανθρώπων. Έτσι ο Πρωταγόρας με την καθολικότητα και την αναγκαιότητα της αιδούς και της δίκης προβαίνει στην ηθική θεμελίωση της πολιτικής, θέση που υπερασπίζονται και ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης.

Η πολιτική συνδέεται άρρηκτα με την αιδώ και τη δίκη που αποτελούν το θεμέλιο και αναγκαία προϋπόθεσή της. Με την έννοια αυτή θα ήταν αδιανόητο να μην έχουν δοθεί σε όλους. Κατάληξη αυτής της πολιτιστικής εξέλιξης είναι η αθηναϊκή δημοκρατία, που δικαιώνεται με τον μύθο του Πρωταγόρα.

Νενέμηνται δε ὧδε ἑῖς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανός ἰδιώταις , καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί

Ο ιδιώτης είναι α) ο πολίτης ως άτομο σε αντίθεση προς την πόλη· β) ο κοινός άνθρωπος· γ) ο τρόπος ζωής των ανθρώπων που αφορά την προσωπική και όχι τη δημόσια δραστηριότητά τους· δ) ο αγύμναστος, άπειρος άνθρωπος, ο αδίδακτος, ο αμαθής [από την έννοια αυτή του ιδιώτη προκύπτουν το αγγλικό *idiot* και το γαλλικό *idiot*, που σημαίνουν ανόητος].

Σ' αυτό το σημείο γίνεται αναφορά στη χρησιμότητα του καταμερισμού στην εργασία. Ο καταμερισμός της εργασίας αφορά τους ιδιώτας και όχι τους πολίτες. Ο Πρωταγόρας κατανοεί τη σημασία του καταμερισμού της εργασίας για την πρόοδο, όπως φαίνεται από το σημείο αυτό αλλά και από τα επιτεύγματα της δεύτερης φάσης της εξέλιξης. Για αυτό και θέτει το πρόβλημα με την ερώτηση του Ερμή. Αν περιλαμβανόταν στον καταμερισμό της εργασίας και η πολιτική δε θα συμμετείχαν όλοι στην πολιτική ζωή και δε θα υπήρχαν πόλεις με την έννοια πως οι άνθρωποι αποδέχονται κοινές ηθικές αξίες, την αιδώ και τη δίκη. Αν δεν τις αποδέχονταν, οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί θα κατέληγαν στην αλληλοεξόντωση των ανθρώπων, όπως στην προηγούμενη φάση. Αυτό που ονομάζουμε καταμερισμό εργασίας εμφανίζεται ως το θεμέλιο της πολιτείας . Οι άνθρωποι , έχοντας ανάγκη ο ένας τον άλλον, ενώνονται με βάση την αμοιβαία συμπληρωματικότητα.

**καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω»
«Ἐπὶ πάντας», ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων**

Η καθολικότητα της πολιτικής αρετής

Στον διάλογο αυτό ο Δίας θεωρεί απαραίτητη την καθολικότητα των αξιών της αιδούς και της δίκης για τους ανθρώπους, με την αιτιολόγηση-επιχείρημα ότι η κοινωνία δεν μπορεί να συγκροτηθεί πολιτικά, αν οι βασικές ιδιότητες που θεμελιώνουν την πολιτική συγκρότηση δεν είναι κοινές σε όλα τα μέλη της. Στην πολιτική αρετή (την οποία ο άνθρωπος κατακτά με την αιδώ και τη δίκη) πρέπει να συμμετέχουν όλοι ανεξαιρέτως οι πολίτες, γιατί μόνο έτσι μπορούν να συγκροτηθούν οργανωμένες και βιώσιμες κοινωνίες. Η αιδώς και η δίκη λειτουργούν ως συνεκτική δύναμη της κοινωνίας και η απουσία τους συνεπάγεται τη διάλυσή της. Ο Πρωταγόρας δείχνει καθαρά τον ρόλο των πολιτικών αρετών : για να υπάρξει αρμονία στις πόλεις και δεσμοί που δημιουργούν φιλία. Μάλιστα επιδιώκει αυτές να δοθούν σε όλους. Η ρήτρα να θανατώνεται όποιος δε συμμετέχει σε αυτές επιβεβαιώνει ότι οι δύο αρετές συνδέονται με τη δημόσια σωτηρία. Είναι μια δικαιοσύνη που δεν επικυρώνεται πια από τους θεούς αλλά είναι αχώριστα δεμένη με την ανθρώπινη ζωή που μόνη αυτή μπορεί και να συντηρήσει. Η δικαιοσύνη γίνεται εγγυητής της κοινωνικής ζωής, που είναι ο μόνος δυνατός τρόπος ζωής για τους ανθρώπους. Η δικαιοσύνη ανοίγει τον δρόμο για την επιτυχία της ομάδας και κατά συνέπεια για την επιτυχία του καθενός.

**οὐ γὰρ ἂν γένοιοντο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν
καὶ νόμον γε θές παρ ἑμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς τε καὶ δίκης μετέχειν
κτείνειν ὡς νόσον πόλεως».**

Με τον μύθο ο Πρωταγόρας:

α) Παρουσιάζει την ιστορική εξέλιξη της ανθρωπότητας ως συνεχή πορεία εξανθρωπισμού και βελτίωσης της ζωής (βιολογικός σχηματισμός του ανθρώπου > υλικοτεχνικός πολιτισμός > ηθικοπνευματικός πολιτισμός / πολιτική κοινωνία). Ο προοδευτικός χαρακτήρας της εξέλιξης του πολιτισμού διαφοροποιείται από την αντίληψη της κυκλικής ιστορικής εξέλιξης (Πλάτων, Θουκυδίδης), κατά την οποία δεν έχουμε δημιουργία, αλλά επανάληψη, γιατί η ανθρώπινη φύση παραμένει αμετάβλητη στα βασικά χαρακτηριστικά της. Επίσης, η αντίληψη του Πρωταγόρα για την προοδευτική εξέλιξη του πολιτισμού συνιστά και απάντηση σε

απαισιόδοξες απόψεις ότι η ιστορία της ανθρωπότητας αποτελεί παρακμή (Ησίοδος, Πλάτων).

β) Υπερασπίζεται τη δημοκρατική αντίληψη στη λήψη των πολιτικών αποφάσεων, ανασκευάζοντας το επιχείρημα του Σωκράτη. Η αιδώς και η δίκη μοιράστηκαν σε όλους τους ανθρώπους και δεν ακολουθούν τη λογική του καταμερισμού της εργασίας. Η ύπαρξη οργανωμένων πολιτικά κοινωνιών προϋποθέτει την καθολικότητα των αξιών αυτών.

γ) Δείχνει ότι η πολιτική αρετή είναι διδακτή, γιατί οι άνθρωποι την απέκτησαν σε μεταγενέστερο στάδιο της ιστορίας τους. Στις απόψεις αυτές φαίνεται και ο αισιόδοξος ανθρωπισμός που εκφράζει ο Πρωταγόρας με τον μύθο και γενικότερα με τη στάση του σε θέματα φιλοσοφικής ανθρωπολογίας. Το θέσπισμα αυτό του Δία αντιστοιχεί με αυτό που σε ανθρωπολογίες δε στηρίζονται στον μύθο (και σύμφωνα με τον ίδιο τον Πρωταγόρα) ήταν έργο του χρόνου, της πικρής πείρας και της ανάγκης.

Ο μύθος διδάσκει δύο πράγματα για τις πολιτικές αρετές :

- α) στον πολιτισμένο κόσμο τις κατέχουν ως έναν βαθμό όλοι,
- β) δεν είναι έμφυτες στον άνθρωπο από την αρχή.

Ο Δίας δεν μπορεί να εξασφαλίσει την καθολικότητα των αρετών στους ανθρώπους, μιας και δεν αποτελούσαν μέρος της αρχικής τους φύσης. Αν αφαιρέσουμε το περίβλημα του μύθου σημαίνει ότι το θέσπισμα, ο νόμος αυτός, ήταν έργο του χρόνου, της πικρής πείρας και της ανάγκης. Αν απομακρυνθούν οι θεοί από τη μυθική αφήγηση έχουμε μια εικόνα όπου οι άνθρωποι αφανίζονται, επειδή δεν κατέχουν την τέχνη να ζουν μαζί σε πόλεις. Μαθαίνουν από τα παθήματά τους να ενεργούν δίκαια και να σέβονται τα δικαιώματα των άλλων και έτσι ιδρύουν πολιτικές κοινότητες. Με άλλα λόγια, όσα λέει ο Πρωταγόρας προϋποθέτουν ότι η ανθρώπινη φύση, πριν επηρεαστεί από την εκπαίδευση, έχει μέσα της τη δυνατότητα για ηθική πρόοδο αν και η πραγματοποίηση αυτής της προόδου είναι θέμα πείρας και αγωγής. Όπως λέει και ο Αριστοτέλης στα Ηθικά Νικομάχεια (1103a24) “η φύση μας έδωσε τα εφόδια για την απόκτηση των ηθικών αρετών αλλά αυτές φτάνουν στην τελειότητα μόνο με την άσκηση”.

Οὕτω δὴ, ὦ Σώκρατες, καὶ διὰ ταῦτα οἶ τε ἄλλοι καὶ Ἀθηναῖοι, ὅταν περὶ ἀρετῆς τεκτονικῆς ἢ λόγος ἢ ἄλλης τινός δημιουργικῆς, ὀλίγοις οἴονται μετεῖναι συμβουλῆς, καὶ ἐὰν τις ἐκτός τῶν ὀλίγων συμβουλεύῃ, οὐκ ἀνέχονται, ὡς σύ φῆς- εἰκότως, ὡς ἐγὼ φημί- ὅταν δέ εἰς συμβουλήν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἦν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης, εἰκότως ἅπαντος ἀνδρός ἀνέχονται, ὡς παντί προσῆκον ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς ἢ μὴ εἶναι πόλεις. Αὕτη, ὦ Σώκρατες, τούτου αἰτία.

Στην εξήγηση που ακολουθεί μετά τον μύθο υποστηρίζονται οι παραπάνω α' και β' θέσεις.

Η πρώτη δικαιολογεί τους Αθηναίους, που απαιτούν να είναι κάποιος ειδικός στις πρακτικές τέχνες αλλά όχι στην πολιτική τέχνη, για την οποία απαραίτητες προϋποθέσεις είναι η δικαιοσύνη και η αυτοκυριαρχία. Στην πραγματικότητα ο καθένας πιστεύει ότι αυτές οι αρετές υπάρχουν σε όλους. Ένας άνθρωπος που στερείται εντελώς το ταλέντο για κάποια τέχνη, π.χ. τη μουσική, είναι κάτι το συνηθισμένο, αλλά ένας άνθρωπος χωρίς καθόλου ηθικές αρετές θα ήταν αδύνατο να θεωρηθεί άνθρωπος και αν κανένας δήλωνε πως αυτό συμβαίνει με τον εαυτό του θα θεωρούνταν τρελός.

Από την άλλη μεριά, μολονότι οι Αθηναίοι, όπως όλοι οι άλλοι, πιστεύουν πως κάθε άνθρωπος έχει ως ένα βαθμό τις πολιτικές αρετές, δεν τις θεωρούν έμφυτες ή αυτόματες, αλλά πιστεύουν ότι αποκτώνται με διδασκαλία και προσπάθεια. Η ιδέα ότι η αρετή μπορούσε να διδαχθεί αποτελούσε το έρεισμα της απαίτησης των σοφιστών να πληρώνονται και η δικαιολόγησή της βρισκόταν στη στενή σχέση που υπήρχε στη σκέψη των αρχαίων Ελλήνων ανάμεσα στην αρετήν και τις ειδικές ικανότητες ή τέχνες (τέχναι).

Ο Πρωταγόρας επαναλαμβάνει τη θέση που υποστήριξε ο Σωκράτης στην αρχή του διαλόγου, ότι δηλαδή στην εκκλησία του δήμου ο καθένας συμμετέχει στη λήψη πολιτικών αποφάσεων και φαίνεται να τη δέχεται (“ὡς σύ φῆς- εἰκότως, ὡς ἐγὼ φημί” με τη χρήση δύο αναφορικών παραβολικών προτάσεων που δηλώνουν τον τρόπο), αλλά να την ερμηνεύει με διαφορετικό τρόπο.

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τον μύθο είναι τα εξής:

α) Το ότι όλοι οι Αθηναίοι έχουν την πολιτική αρετή, δεν σημαίνει ότι αυτή δεν διδάσκεται, όπως υποστήριξε ο Σωκράτης, αλλά ότι είναι αναγκαία η ύπαρξή της για την οργάνωση κοινωνιών,

β) Ο Πρωταγόρας δέχεται και αιτιολογεί την καθολικότητα και την αναγκαιότητα της πολιτικής αρετής, και σε αυτή τη βάση στηρίζει το διδακτό της αρετής,

γ) Τα επιχειρήματα του Πρωταγόρα για το διδακτό της πολιτικής αρετής που συνάγονται από τον μύθο και τα κεφαλαιοποιεί στο επιμύθιο είναι τα εξής:

1) Οι τεχνικές γνώσεις δε δόθηκαν σε όλους τους ανθρώπους και γι' αυτό ένας που κατέχει μία τέχνη, πχ. την αρχιτεκτονική ή την ιατρική, μπορεί να καλύψει πολλούς ιδιώτες. Έτσι αιτιολογείται γιατί οι Αθηναίοι επιτρέπουν μόνο σε ειδικούς να εκφέρουν γνώμη για ζητήματα τεχνικής ειδίκευσης.

2) Άποψη του Πρωταγόρα είναι ότι η πολιτική αρετή δόθηκε στον άνθρωπο σ' ένα μεταγενέστερο στάδιο και όχι από την αρχή της δημιουργίας του. Αυτές τις δύο αξίες τις διαθέτει ο άνθρωπος ως ηθικές καταβολές και προδιάθεση. Για να γίνουν όμως κτήμα του και να φτάσει στην πλήρη κατάκτηση της πολιτικής αρετής πρέπει να καταβάλει προσπάθεια και αγώνα. Ο άνθρωπος δεν γεννιέται, αλλά γίνεται κάτοχος της πολιτικής αρετής μέσα από μαθητεία σε αυτήν, δηλαδή με διδαχή και προσπάθεια. Σ' αυτό θα συντελέσουν οι φορείς αγωγής αλλά και οι νόμοι με τις ποινές και τις κυρώσεις τους («Ἐπὶ πάντας,»... «καὶ πάντες μετεχόντων»... κτείνειν ὡς νόσον πόλεως.»).

Ο Πρωταγόρας απαντά στο επιχείρημα του Σωκράτη σύμφωνα με το οποίο η δυνατότητα όλων να εκφέρουν άποψη για τα θέματα πολιτικής στην εκκλησία του δήμου σήμαινε ότι η πολιτική δε διδάσκεται αλλιώς δε θα μπορούσε να διατυπώσει ο καθένας γνώμη παρά μόνο ο ειδικός. Σύμφωνα με τον Πρωταγόρα το δικαίωμα όλων να εκφέρουν άποψη είναι νόμιμο αφού η αιδώς και η δίκη είναι δυνάμει κτήμα όλων.

ὅταν δὲ εἰς συμβουλήν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἦν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης

Στο περιεχόμενο της πολιτικής αρετής, πέρα από την αἰδῶ και τη δίκη, ο Πρωταγόρας εντάσσει στο κείμενο και τη σωφροσύνη και προσοικονομεί τη σχετική σωκρατική αναζήτηση των μερών της αρετής προκειμένου να οριστεί η αρετή, που θα ακολουθήσει στον διάλογο.

Σύγκριση απόψεων Πρωταγόρα και Αριστοτέλη για τα αίτια γένεσης και τους στόχους της πολιτικής κοινωνίας

α. Πρωταγόρας: σύμφωνα με την άποψη του Πρωταγόρα η πολιτική κοινότητα δημιουργήθηκε «νόμῳ», από την ανάγκη δηλαδή των ανθρώπων να προστατευτούν από τα άγρια θηρία και να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Σκοπός της ήταν η ικανοποίηση των βιολογικών τους αναγκών και η διασφάλιση της ζωής τους.

β. Αριστοτέλης: ο Αριστοτέλης διαφοροποιείται από τον Πρωταγόρα και θεωρεί ότι η πολιτική κοινότητα δημιουργήθηκε από φυσική αναγκαιότητα («φύσει»), ήταν έμφυτη δηλαδή στον άνθρωπο η ανάγκη να συμβιώνει με άλλους ανθρώπους σε κοινωνίες οργανωμένες με πολίτευμα, θεσμούς και νόμους (ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶον πολιτικόν»). Σκοπός της δημιουργίας της δεν ήταν απλώς η ικανοποίηση βιολογικών αναγκών και η επιβίωση, αλλά ένας ανώτερος στόχος, το «εὖ ζῆν», δηλαδή η ηθική τελείωση, η ευδαιμονία των πολιτών, η οποία επιτυγχάνεται μέσω της αυτάρκειας.

Επίσης, αξίζει να αναφέρουμε και τις απόψεις δύο σημαντικών εκπροσώπων της νεότερης διάνοησης. Σύμφωνα με τον Τζον Λοκ, όλοι οι άνθρωποι στη φυσική κατάσταση είναι ίσοι, ελεύθεροι, ανεξάρτητοι και ζουν ειρηνικά. Για να προστατέψουν όμως την ιδιοκτησία τους, που είναι εκτεθειμένη στη χρήση βίας, αφήνουν υποχρεωτικά τη φυσική κατάσταση και εγκαταλείπουν ορισμένα δικαιώματά τους, που τα αναθέτουν στο κράτος, με τη συμφωνία αυτό να θέσει νόμους που θα προστατεύουν το δικαίωμα της ζωής και της ατομικής ιδιοκτησίας και ελευθερίας. Επίσης, ο Ζαν Ζακ Ρουσσώ στο έργο του Κοινωνικό Συμβόλαιο διατυπώνει τη θέση ότι το κράτος προήλθε από κοινή συμφωνία των μελών μιας κοινότητας.

Συμπέρασμα του μύθου

Ο μύθος του Πρωταγόρα διακρίνει λοιπόν τρεις καταστάσεις:

1. Την κατάσταση αγριότητας, όπου οι άνθρωποι είναι ζώα ελλιπή, γιατί δεν έχουν τα εξειδικευμένα όργανα των άλλων ζώων.
2. Την κατάσταση, κατά την οποία οι άνθρωποι προβαίνουν στα πρώτα επιτεύγματα διαθέτοντας την “έντεχνη σοφία” (τέχνες, γλώσσα, θρησκεία).
3. Την κατάσταση, κατά την οποία οι άνθρωποι έχουν μέσα τους τις προϋποθέσεις πολιτικής ζωής, που είναι τα ηθικά αισθήματα της αιδούς και της δικαιοσύνης.

ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ/ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

- **Πρώτον- έπειτα- κατ' αρχάς** : επιρρηματικοί και εμπρόθετοι προσδιορισμοί του χρόνου για να διευκολύνουν τη χρονική σειρά των γεγονότων μέσα στην αφήγηση.
- **Ούτω δή-απόλλυντο οὖν-έζήτουν δή-ότε οὖν** άθροισθειεν-Ζεύς οὖν δείσας-Έρωτᾶ οὖν-τίνα οὖν τρόπον-και δίκην **δή** και αιδῶ-ούτω **δή** : χρήση παρατακτικών συμπερασματικών συνδέσμων για να δοθεί συνοχή στο κείμενο.
- **«Έπί πάντας » , έφη ό Ζεύς , «και πάντες μετεχόντων...»** : εναλλαγή ευθέος και πλαγίου λόγου.
- **Έζήτουν** άθροίζεσθαι : αποπειρατικός παρατατικός, που δηλώνει ότι το υποκείμενο θέλει ή προσπαθεί να κάνει κάτι
- **και** οικήσεις και έσθῆτας **και** ύποδέσεις **και** στρωμνάς **και** τὰς έκ γῆς τροφὰς ηὔρετο : πολυσύνδετο σχήμα
- **πρός μὲν** τροφήν ίκανή βοηθός ἦν, **πρός δὲ τὸν τῶν** θηρίων πόλεμον ένδεής: αντίθεση
- 6 φορές επανάληψη της λέξης πόλις

Κείμενο 1

Κριτίας, Σίσυφος (1-20)

Πώς εμφανίστηκε η θρησκεία

Υπήρξε μια εποχή κατά την οποία η ανθρώπινη ζωή ήταν ακατάστατη, γεμάτη θηριωδία, υποταγμένη στη δύναμη· μια εποχή όπου ούτε οι καλοί άνθρωποι επιβραβεύονταν ούτε πάλι οι κακοί τιμωρούνταν. [5] Ύστερα νομίζω, οι άνθρωποι θέσπισαν νόμους που όριζαν ποινές, ώστε το δίκαιο να τους εξουσιάζει όλους εξίσου και να έχει την αλαζονεία υπόδουλή του· κι αν τυχόν κάποιος έκανε ένα λάθος, τον τιμωρούσαν. [10] Στη συνέχεια, επειδή οι νόμοι εμπόδιζαν μεν τους ανθρώπους να αδικούν στα φανερά, αλλά ωστόσο οι άνθρωποι εξακολουθούσαν να αδικούν στα κρυφά, τότε, νομίζω, για πρώτη φορά κάποιος έξυπνος και σοφός άνθρωπος σοφίστηκε για τους θνητούς τον φόβο των θεών, [15] ώστε να υπάρχει κάτι που να το φοβούνται οι κακοί ακόμη κι όταν κάνουν ή λένε ή διανοούνται κάτι στα κρυφά. Επινόησε έτσι το θείο, ότι δηλαδή υπάρχει ένας δαίμονας που ζει μια δίχως τέλος ακμή, ένας δαίμονας που ακούει και βλέπει νοερά, που στοχάζεται στο έπακρο, που προσέχει τα πάντα και που έχει περιβληθεί μια θεϊκή φύση: [20] ο δαίμονας αυτός θα ακούει οτιδήποτε λέγεται ανάμεσα στους θνητούς και θα μπορεί να αντιλαμβάνεται οτιδήποτε γίνεται.

ΕΡΩΤΗΣΗ

Να συγκρίνετε την αφήγηση του Κριτία, στο παράλληλο κείμενο, με αυτήν του Πρωταγόρα, στο κείμενο αναφοράς, για τη δημιουργία της θρησκείας.

Κείμενο 2

Πλάτων, Πολιτεία 373d-374b

Η αναγκαιότητα της πολεμικής τέχνης

- Αλλά λοιπόν και από γιατρούς θα έχουμε πολύ μεγαλύτερη ανάγκη, αφού και η διαίτά μας θα είναι τόσο διαφορετική από πριν.
- Και βέβαια.
- Και η χώρα λοιπόν, που ήταν ικανή ως τώρα για να τρέφει τους πρώτους εκείνους κατοίκους της, θα καταντήσει έτσι πολύ μικρή γι' αυτό. Ή όχι;
- Έτσι είναι.
- Δεν θα γίνει λοιπόν ανάγκη να καταπατήσουμε μέρος από τη γειτονική μας χώρα, αν θέλομε να έχουμε αρκετό τόπο για καλλιέργεια και βοσκή και οι γείτονές μας πάλι δε θα κάμουν το ίδιο, αν κι αυτοί υπερβούν τα όρια του αναγκαίου και ριχτούν στην ικανοποίηση υπέρμετρης πλεονεξίας;
- Ανάγκη πάσα.
- Θα ῥθούμε σε πόλεμο μαζί, ύστερ' απ' αυτό, ω Γλαύκων; ή πώς αλλιώς;
- Έτσι, όπως το λες.
- Κι ας μην κάμομε ακόμη λόγο για τα καλά ή τα κακά, που μπορεί να προέρχονται απ' τον πόλεμο, μ' ας περιοριστούμε σ' αυτό, πως βρήκαμε τη γέννηση του πολέμου, που τόσα κακά προξενεί και στο κράτος και στους ιδιώτας, όταν προξενεί.
- Πολύ σωστά.
- Ανάγκη φυλάκων για την περιφρούρηση και την ανάπτυξη της πολιτείας
- Ακόμη λοιπόν, φίλε, χρειάζεται να μεγαλώσομε την πόλη μας και όχι ολίγο, [374a] αλλά με ολόκληρο στράτευμα, που θα βγει ν' αποκρούσει την εισβολή του εχθρού και να υπερασπίσει τα υπάρχοντά μας και όλα εκείνα που λέγαμε.
- Και πώς; δεν θα είναι εκείνοι οι ίδιοι ικανοί;
- Όχι, αν τουλάχιστο ήταν ορθή η αρχή, που παραδέχτηκες και συ και μεις όλοι μας, όταν εχαράζαμε το πρώτο σχέδιο της πολιτείας μας: γιατί παραδεχτήκαμε, καθώς θα θυμάσαι βέβαια, πως είναι αδύνατο ένας και ο αυτός άνθρωπος να εξασκεί καλά πολλές τέχνες συγχρόνως.
- Έχεις δίκιο.
- Τί λοιπόν; δε σου φαίνεται πως ο πόλεμος είναι κι αυτός μια τέχνη;
- Και πάρα πολύ μάλιστα.
- Ή τάχα χρειάζεται περισσότερη επιμέλεια του υποδηματοποιού η τέχνη από την πολεμική;
- Κάθε άλλο.

ΕΡΩΤΗΣΗ

Να εντοπίσετε τόσο στο παράλληλο κείμενο όσο και στο κείμενο αναφοράς το σημείο στο οποίο ο Πλάτωνας σχολιάζει τη σημασία της πολεμικής τέχνης και να συγκρίνετε τις δυο περιγραφές.

Κείμενο 3

Αισχύλος, Προμηθέας Δεσμώτης 436-506

Η προσφορά του Προμηθέα στον ανθρώπινο πολιτισμό

<p>Μην πάρετε για πείσμα και περφάνια τη σιωπή μου· η φρόνηση με τρώει σε τέτοιες βλέποντας ντροπές τον εαυτό μου. Όμως ποιος άλλος από με στους νέους θεούς έχει χαρίσει τις τιμές των; το τι καλό τους έχω κάνει· πρώτα εκείνοι εβλέπαν, μα έβλεπαν του κάκου κι άκουγαν, μα δεν άκουγαν καθόλου, αλλά ως θολές μορφές ονείρων σ' όλο το μάκρος της αργόσυρτης ζωής των αστόχαστα ανακάτευαν τα πάντα· κι ουδέ πλιθόχτιστα ξέραν να χτιίζουν ηλιόφωτα καλύβια, ουδέ την τέχνη τα ξύλα να δουλεύουν, μα υπόγεια ζούσαν σ' ανήλιαγες σπηλιές στις γης τα βάθη, καθώς τ' αλαφροκίνητα μερμήγκια Μήτε να ξεχωρίζουνε κατέχαν με σίγουρο σημάδι το χειμώνα, μηδέ την άνοιξη την ανθισμένη, μηδέ το καρποφόρο καλοκαίρι, αλλά έτσι δίχως κρίση και στην τύχη ήταν η κάθε πράξη τους, ωσότου τις δύσκολες κι ανέγνωρες των άστρων ανατολές τους έδειξα και δύσεις. Μα και τον αριθμό, πρώτη σοφία, τους βρήκα εγώ, και των γραμμάτων τα συνταιριάσματα, δουλεύτρα τέχνη, μητέρα των Μουσών, μνήμη των πάντων. Κι έβαλα πρώτος στο ζυγό τα ζώα σε ζεύγλες και σαμάρια να δουλεύουν, για να σηκώνουν των θνητών τους μόχθους τους πιο τρανούς, και δαμασμένα στο άρμα τ' αλόγατα έζεψα, λαμπρό καμάρι της πλούσιας αρχοντιάς. Κι έξω από μένα κανένας άλλος τα λινόφτερα δεν ήβρε τα θαλασσόδρομα των ναυτικών αμάξια. Κι ενώ για τους ανθρώπους τέτοιες τέχνες σκέφτηκα ο δόλιος, τρόπο εγώ δεν έχω τη συμφορά μου ετούτη να ξεφύγω Αταίριαστη σε βρήκε δυστυχία· ξαστόχησες και παραδέρνει ο νους σου,</p>	<p>κι όπως κακός γιατρός που αρρώστια τον χτύπησε, κι εσύ στενοχωριέσαι γιατί δεν έχεις γιατρικά να σε γιατρέψουν 480 Ακούγοντας και τ' άλλα, θα σαστίσεις ακόμα περισσότερο, ποιους τρόπους σοφίστηκα, ποιες τέχνες. Πρώτα απ' όλα αν κάποιος αρρωστούσε, δεν υπήρχε ξαρρωστικό κανένα, ούτε να φάει, 485 ουδέ να πιει και ν' αλειφτεί, μα έτσι δίχως αντίδοτο αργοσβήναν, ώσπου τους έδειξα πραϋντικά βοτάνια να σμίγουν και μ' αυτά όλες τις αρρώστιες να πολεμούνε. Και τους πλήθιους τρόπους 490 της μαντικής εδίδαξα, και πρώτος εξηγήσα ποια ονείρατα αληθεύουν κι αλλόκοτους αχούς των δρόμων και συντυχιές τους έμαθα να κρίνουν. Και των αρπαχτικών πουλιών καθάρια 495 τους όρισα το πέταγμα· σημάδι, εξαισίο το δεξί να λογαριάζουν και το ζερβί κακότυχο. Ποιες έχτρες έχει καθένα, ποιες συνήθειες και φιλίες, πώς σμίγει σε κοπάδι, και των σπλάχνων 500 τη λαμπερή μορφή, τι χρώμα νά 'χουν στους θεούς για ν' αρέσουνε κι ακόμη τις πλήθιες όψεις του λοβού και της χολής και τα μεριά με πάχος σκεπασμένα 505 και το μακρύ το κόκαλο της πλάτης πυρώνοντας στη θράκα, εγώ το δρόμο δύσκολης στους θνητούς χάραξα τέχνης· και τα λαμπρά φανέρωσα της φλόγας σημάδια, που αφανέρωτα ήταν πρώτα. Αυτά λοιπόν· και κάτω από το χώμα 510 κρυμμένους θησαυρούς για τους ανθρώπους, σίδηρο και χαλκό, χρυσάφι, ασήμι, ποιος θά 'λεγε πως τά 'βρε πρώτος; Κανείς, καλά το ξέρω, εχτός αν θέλει να φλυαρεί του κάκου. Μ' ένα λόγο 515 στο λέω για να το μάθεις στους θνητούς όλες οι τέχνες απ' τον Προμηθέα.</p>
---	--

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Αφού συγκρίνετε το κείμενο αναφοράς και το παράλληλο κείμενο να επισημάνετε σε ποιο από τα δυο κείμενα γίνεται εκτενέστερη αναφορά στην προσφορά του Προμηθέα. Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας με συγκεκριμένα παραδείγματα.
2. Αφού μελετήσετε το παραπάνω μεταφρασμένο απόσπασμα από τον Προμηθέα δεσμώτη του Αισχύλου, να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται ο χαρακτήρας του Προμηθέα, με βάση τα λόγια και τις ενέργειές του, σε κάθε ένα από τα δύο κείμενα, στον Πρωταγόρα και τον Προμηθέα δεσμώτη. Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας.

Κείμενο 4

Ευριπίδης, Ίκέτιδες, στ. 195-218

Η λογική, δώρο θεών, είναι η βάση της ανθρώπινης προόδου

<p><i>Όμοια συζήτηση έκαμα και με άλλους. Οι δυστυχίες στον άνθρωπο, είπε κάποιος, τις ευτυχίες τους ξεπερνούν· όχι, όχι· το αντίθετο πιστεύω· λέω πως είναι πιότερα τα καλά απ' τις συμφορές· αλλιώς, ούτε θα υπήρχαμε στον κόσμο. Δοξάζω το θεό, που, ενώ ήταν πρώτα ζωώδικη η ζωή μας, μπερδεμένη, τη ρύθμισε· και πρώτα έβαλ' εντός μας το λογικό, μας έδωσε κατόπι του νου μαντατοφόρο, ώστε των άλλων τη φωνή ν' απεικάζουμε, τη γλώσσα· για τροφή τον καρπό· κοντά σ' εκείνον τις βρόχινες ουράνιες στάλες· τούτες τα γεννήματα θρέφουνε της γης και ποτίζουν κι εμάς τα σωθικά μας·</i></p>	<p><i>κοντά σ' αυτά μας έμαθε απ' την κάψα του ηλιού να φυλαγόμαστε, στο κρύο να στήνουμε οχυρά, και του πελάγου να σκίζουμε το κύμα, ώστε για κάθε που λείπει είτε στη μια ή στην άλλη χώρα ανταλλαγές να γίνονται προϊόντων. Κι όσα είναι σκοτεινά και δεν τα νιώθεις, οι μάντηδες, ξετάζοντας τα σπλάχνα ή τη φωτιά ή πουλιά, τα φανερώνουν. Αφού ο θεός λοιπόν έχει αρματώσει τη ζωή μας με τόσα, είναι μεγάλη παραξενιά να λες πως δε σου φτάνουν. Μα η σκέψη ορμά ψηλότερα απ' το θείο και μ' αγέρωχο φρόνημα θαρρούμε πως τάχα στη σοφία το ξεπερνούμε.</i></p>
---	--

(μτφρ. Θρ. Σταύρου)

ΕΡΩΤΗΣΗ

1. “Αφού ο θεός έχει αρματώσει τη ζωή μας με τόσα”: Σε ποια δώρα των θεών προς τους ανθρώπους γίνεται αναφορά στο παράλληλο κείμενο; Με ποιο αντίστοιχο σημείο του κειμένου αναφοράς θα μπορούσε να συγκριθεί;
2. Πώς ανέπτυξαν οι άνθρωποι πολιτισμό, σύμφωνα με το παράλληλο κείμενο; Να συγκρίνετε την άποψη του Ευριπίδη με εκείνη του Πρωταγόρα στο κείμενο αναφοράς.